

Gaforov Iqboljon O‘ktamovich

Farg‘ona davlat universiteti o‘qituvchisi

Jo‘rayeva Shahnozaxon Soxibjon qizi

Farg‘ona davlat universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada badiiy asar nomlarining tadqiq etish usullari, ingliz va o‘zbek tillarida badiiy asar nomlarining o‘rni va tahlil etish metodlari haqida so‘z yuritiladi.*

Kalit so‘zlar: *badiiy obraz, qahramon, ramziy sifat, kontekst, ko‘chim, tur*

Badiiy asar nomlari o‘zida katta ma'no va san'atni mujassam etgan qisqa matn shaklida bo'ladi. Ular o‘quvchi yoki tomoshabinni asarga jalb qilishda, uning asosiy mavzusi va muhitini tasavvur qilishda muhim rol o‘ynaydi. Asarning nomi o‘quvchini qiziqtirishi, asarning mohiyatini ifodalashi va uni esda qolarli qilishi kerak. Ushbu maqolada biz badiiy asar nomlarining ahamiyati, ularning tahlili va ularni tanlashdagi uslublarni ko‘rib chiqamiz.

1. Nomning Asosiy Funktsiyalari

Identifikatsiya: Asarning nomi uning o‘ziga xosligini belgilaydi. Yaxshi nom o‘quvchilarning yodida qoladi va asar haqida dastlabki tasavvur beradi. Masalan, Fyodor Dostoevskiyning “Jinoyat va Jazo” nomli asari o‘zining mavzusi va mazmunini aniq aks ettiradi.

Tadqiqot va Tavsif: Nom asarning mazmunini tavsiflashda yordam beradi. U o‘quvchini nima kutayotganini oldindan his qiladi va asar haqida dastlabki tasavvur hosil qiladi. Aleksandr Pushkinning «Evgeniy Onegin» nomli asari asarning bosh qahramoni haqida darhol ma'lumot beradi.

Ma'noli va Ramziy: Ko‘pincha, asar nomi ramziy ma'noga ega bo'ladi. Bu asarning ichki mohiyatini ochib beradi yoki asardagi muhim voqealar va timsollarni anglatadi. Albert Kamyuning «Choléra» asari insoniyatning ommaviy azob-uqubatlari va iztiroblarini ramziy qilib ko‘rsatadi.[2].

2. Tahlil Usullari

Semantik Tahlil: Bu usul asar nomining lug'aviy va ma'noviy jihatlarini o‘rganishga qaratilgan. Misol uchun, Lev Tolstoyning «Urush va Tinchlik» asari ikki qarama-qarshi tushunchalarni o‘z ichiga oladi, bu esa asarning murakkabligini va mavzusini ochib beradi.

Struktural Tahlil: Bu yondashuv asar nomining tuzilishini, uning qismlarini va bu qismlar orasidagi munosabatlarni tahlil qiladi. Misol uchun, Mark Tvenning «Tom Soyerning Sarguzashtlari» asari nomi bosh qahramon va uning boshdan kechirgan voqealari haqida ma'lumot beradi.

Tarixiy va Madaniy Tahlil: Asar nomining tarixiy va madaniy kontekstda qanday ma'no kasb etishini o'rganish. Bu tahlil usuli asar nomining qaysi davr va madaniyatda yaratilgani, qanday ijtimoiy va madaniy sharoitlarda yozilganini aniqlashda yordam beradi. Masalan, Jorj Oruellning «1984» asari nomi totalitar rejimlarning o'ziga xos xususiyatlarini va ularga bo'lgan munosabatni aks ettiradi.

3. Nom Tanlashdagi Yondashuvlar

Qahramon Ismlari: Ko'p asarlar bosh qahramonning ismi bilan ataladi. Bu o'quvchiga asar kim haqida ekanligini darhol tushunishga yordam beradi. Masalan, Jeyn Ostinning «Emma» asari.

Ramziy Nomlar: Asar nomi o'zida ramziy ma'nolarni mujassam etadi. Bu asarning chuqurroq ma'nosini ochib beradi. Misol uchun, Xarper Lining «Chaqmoqlarni O'ldirish».

Voqealar va Tushunchalar: Asar nomi muhim voqealarni yoki asosiy tushunchalarni aks ettirishi mumkin. Masalan, Ernest Xemingueyning «Chol va Dengiz» asari.

Geografik Joylar: Ba'zi asarlar o'z nomini geografik joylardan oladi. Bu joylar asarning muhitini va atmosferasini tasvirlaydi. Masalan, Gabriel Garsia Markesning «Yolg'izlikning yuz yili» asari.

Badiiy asarda ramziy nomlar kelishi, asarning ma'nosini va uning chuqur mohiyatini ochib berishda muhim rol o'ynaydi. Ramziy nomlar ko'pincha asardagi muhim voqealar, mavzular yoki timsollarni ifodalaydi va o'quvchiga chuqurroq tushuncha va anglashni ta'minlaydi. Quyida ramziy nomlarning badiiy asarlarda qanday kelishi va ular qanday ishlatilishi haqida misollar va tahlillar keltirilgan:

Ramziy Nomlarning Funktsiyalari:

1. **Ma'no Chuqurligi Qo'shish:** Ramziy nomlar asarga ko'proq chuqurlik va murakkablik qo'shadi. Ular oddiy so'zlar orqali asarning mazmunini va mavzusini yanada boyitadi. Misol: «Chol va dengiz» (Ernest Xeminguey) - Bu nomda dengiz inson hayoti va kurashining ramzi sifatida keladi. Asar cholning baliq ovlashidagi kurashi orqali insoniyatning tabiat bilan bo'lgan doimiy kurashini tasvirlaydi.[1].

2. **O'quvchini Jalb Qilish:** Ramziy nomlar o'quvchini qiziqtiradi va uni asarni o'qishga jalb qiladi. Ular sirli va qiziqarli bo'lishi mumkin, bu esa o'quvchini asar mazmunini bilishga undaydi. «Chaqmoqlarni o'ldirish» (Xarper Li) - Bu nomdagi chaqmoq atamasi adolat va insoniyatning begunohligini ifodalaydi, bu esa asarda bo'lib o'tadigan voqealar orqali ochib beriladi.

3. **Mavzuni Aks Ettirish:** Ramziy nomlar asarning asosiy mavzusini va g'oyasini aks ettiradi. Ular o'quvchiga asarning asosiy nuqtalarini anglashda yordam beradi. «Hayvonlar Fermasi» (Jorj Oruell) - Bu nom hayvonlar orqali insoniy jamiyatdagi siyosiy va ijtimoiy muammolarni ramziy qilib ko'rsatadi. Asar totalitar rejimlar va ularning zulmini tasvirlaydi.

Ramziy Nomlarning Tahlili

1. Semantik va Kontekstual Tahlil: Ramziy nomlarning lug'aviy va kontekstual ma'nolarini tahlil qilish. Bu yondashuv nomning ramziy ma'nosini va uning asar mazmuniga qanday bog'lanishini ochib beradi. Masalan: «Zulmat Yurakda» (Jozef Konrad) - Bu nom zulmat (qorong'ulik) va yurak (markaz) kabi tushunchalar orqali inson qalbining zulmatli tomonlarini va Afrika kolonizatsiyasining dahshatli oqibatlarini aks ettiradi.

2. Timsollar Orqali Tahlil: Nomdagi ramziy timsollarni tahlil qilish. Bu yondashuv nomdagi ramzlarning asar mavzusiga qanday aloqadorligini va ular orqali qanday ma'nolar ifodalanishini ochib beradi. Masalan: «Alkimyogar» (Paulo Koelho) - Bu nom alkimyo va transformatsiya tushunchalari orqali insonning ichki o'sishi va o'z-o'zini kashf etish yo'lini ramziy qiladi. Alkimyo jarayoni insonning ruhiy o'sishi va o'z maqsadini topishini ifodalaydi.

3. Madaniy va Tarixiy Kontekst: Ramziy nomlarning madaniy va tarixiy kontekstda qanday ma'no kasb etishini tahlil qilish. Bu yondashuv asarning yaratilish davrida va madaniyatida qanday qabul qilinganini ochib beradi.

Misol:

• «1984» (Jorj Oruell) - Bu nom totalitar rejimning kuchayishi va inson erkinligining cheklanishi haqidagi ogohlantirishni ramziy qiladi. Nomdagi 1984 yil, asarning yozilgan vaqtidan kelajakdagi tahdidni aks ettiradi.[3].

Ramziy nomlar badiiy asarlarga chuqur ma'no va boylik qo'shadi. Ular o'quvchini asar mazmunini chuqurroq tushunishga undaydi va asarning asosiy g'oyalarini aks ettiradi. Ramziy nomlar semantik, kontekstual, timsollar va madaniy-tarixiy tahlillar orqali to'liq anglab olinishi mumkin. Shu tariqa, ramziy nomlar asarning muvaffaqiyatiga va uning o'quvchilar orasida chuqurroq anglashilishiga katta hissa qo'shadi.

O'zbek adabiyotida badiiy asar nomlari o'ziga xos mazmun va ramziylikni ifodalaydi. Ular ko'pincha asarning mavzusi, qahramonlari, muhit va ruhiy holatini ochib beradi. Quyida o'zbek badiiy asarlarining nomlarini tahlil qilib, ularning mazmuni va ramziy ma'nolari haqida batafsil to'xtalamiz.

1. «O'tgan Kunlar» - Abdulla Qodiriy

Nomning Tahlili: «O'tgan Kunlar» nomi asarning o'ziga xos xususiyatlarini ochib beradi. Bu nom o'quvchiga o'tmishda bo'lib o'tgan voqealar, qadriyatlar va insoniy munosabatlarni anglatadi. Asar 19-asr oxiri va 20-asr boshlarida Turkiston hududidagi hayotni tasvirlaydi. Nomdagi «o'tgan kunlar» iborasi o'zida nostaljik his-tuyg'ularni va o'tmishning yodgorliklarini aks ettiradi. Ramziy Ma'no: Nom orqali muallif o'tmishni eslash va undan saboq olishga chaqiradi. Bu nom asarning tarixiy va ma'naviy ahamiyatini ochib beradi, o'tmishdagi voqealar va insonlar hayotini zamonaviy o'quvchiga etkazadi.

2. «Mehrobdan Chayon» - Abdulla Qodiriy

Nomning Tahlili: «Mehrobdan Chayon» nomi oʻzida ramziy ma'noni mujassam etgan. «Mehrab» diniy va muqaddas joyni anglatadi, «chayon» esa zararli, xavfli jonzotni ifodalaydi. Bu nom asarda diniy yoki muqaddas joylarda yashiringan xavf-xatar va buzg'unchilikni anglatadi. Ramziy Ma'no: Nom oʻquvchini asarning asosiy mavzusiga - diniy va ma'naviy buzuqlik, xiyonat va fitna mavzusiga yoʻnaltiradi. «Mehrobdan Chayon» diniy va ma'naviy maskanlarda yashiringan xatarlarga e'tibor qaratadi va insonlarni ogohlantiradi.

3. «Kecha va Kunduz» - Choʻlpon

Nomning Tahlili: «Kecha va Kunduz» nomi qarama-qarshi tushunchalarni oʻz ichiga oladi. Kecha va kunduz - hayotning ikki asosiy davri, yorug'lik va qorong'ulik, tinchlik va faollik davrlari. Bu nom asarning dualistik xarakterini va undagi ziddiyatli voqealarni ifodalaydi. Ramziy Ma'no: Nom asardagi hayotning muhim jihatlariga, insonning ichki kurashiga va jamiyatdagi ziddiyatlarga ishora qiladi. «Kecha va Kunduz» inson hayotidagi yorug'lik va qorong'ulik, umid va umidsizlik kabi qarama-qarshi holatlar haqida soʻzlaydi.

4. «Shum Bola» - Gʻafur Gʻulom

Nomning Tahlili: «Shum Bola» nomi oʻzida kichkina, ammo shoʻx va beparvo bola obrazini aks ettiradi. Bu nom asarning qahramoni - shoʻx, qiziqishlarga toʻla bolakay haqida ma'lumot beradi. Ramziy Ma'no: Nom bolalikning shoʻx va beparvo davrlarini, inson hayotining eng goʻzal va sodda lahzalarini aks ettiradi. «Shum Bola» bolalikdagi shodonlik, erkinlik va kashfiyotlar bilan toʻla davrni ramziy qiladi.

5. «Oq va Qora» - Abdulla Oripov

Nomning Tahlili: «Oq va Qora» nomi ikki qarama-qarshi ranglarni ifodalaydi. Oq - poklik, beg'uborlik va yaxshilikni, qora esa - qorong'ulik, yomonlik va baxtsizlikni anglatadi. Bu nom asarda mavjud boʻlgan ziddiyatlar va qarama-qarshiliklarni ifodalaydi. Ramziy Ma'no: Nom asardagi yaxshilik va yomonlik, yorug'lik va qorong'ulik kabi qarama-qarshi kuchlarni aks ettiradi. «Oq va Qora» hayotning murakkabligini, undagi ziddiyatlarni va har bir insonning ichki kurashini ramziy qiladi.[4]. Oʻzbek badiiy asar nomlari koʻpincha ramziy ma'noga ega boʻlib, asarning mavzusi, qahramonlari va asosiy g'oyalarini ochib beradi. Ular oʻquvchiga asarning mohiyatini va uning muhim jihatlarini anglashda yordam beradi. Toʻg'ri tanlangan nom asarning muvaffaqiyatiga va oʻquvchilar orasida yaxshi qabul qilinishiga katta hissa qoʻshadi.

Xulosa

Badiiy asar nomlari nafaqat asarning identifikatori, balki uning ma'naviy va estetik mazmunining muhim qismidir. Ular oʻquvchini asar bilan tanishtirishda va asarning mohiyatini ochib berishda katta rol oʻynaydi. Yaxshi tanlangan nom asarni oʻquvchilar uchun qiziqarli va esda qolarli qiladi, shuningdek, uning madaniy va tarixiy ahamiyatini oshiradi.

1. Yoqubov Sh. Navoiy asarlari nomastikasi: Filol. fan. nomz. diss. avtoref. – Toshkent, 1994 yil.
2. Jo'raeva B. Maqollarning lisoniy va ma'noviy-uslubiy yaratish. Filol. fan. nomz. diss. avtoref. –Samarqand, 2002 yil.
3. Iskandarova Sh. O'zbek tili leksikasini mazmuniy maydon asosda o'rganish (shaxs mikromaydoni). Filol.fan.d-ri ...diss.avtoref. - Toshkent, 1999. –B.2.
4. Yo'ldoshev M. Badiiy matnning lingvopoetik tadqiqi: Filol. fan. d-ri diss. – Toshkent, 2009 yil.